

БОРБАТА СРЕЩУ МЛАДЕЖКИЯ ЖАРТОН ПО ВРЕМЕТО НА СОЦИАЛИЗМА

Валери Личев

THE STRUGGLE AGAINST YOUTH SLANG DURING SOCIALISM

Valery Lichev

Abstract. *Founder of the study of Bulgarian youth speech is Ivan Shishmanov. His initial research interest is in the secret speech of Sofia seminarians whose speech codes are pretty simple: before or after each word they add certain syllables.*

Interest in social languages is renewed after the release of "Dictionary of criminal's language" by two anonymous authors. At this time began publishing the newspaper "The taricat (sly) voice" whose motto reads: "Destroy the stupid men, the brave ones will disappear by themselves."

In the 30^s of the twentieth century starts more serious research of youth slang as a sort of social languages. According to St. Mladenov taricat (sly) speech arises under the influence of criminals' speech (argo). Persons, who violent the law, invent special words in order not to be understood by the secret police eavesdroppers. In 1945 in the newspaper "People's Militia" was published an article which contained a list of more frequently used words by law offenders. Censored words were omitted.

After establishment of the socialist political system the attitudes towards taricat speech become fundamentally changed. This unacceptable social phenomenon is condemned as "filthy stream of words," "negative factor that contributes to thriving of

hooliganism in our country,” “linguistic corruption, an expression of immoral consciousness and decadent bourgeois ideology.”

One of the decisions of the party plenum, which took place in 1954, was related to some measures, aiming to eradicate the language, spoken by some young people, who refuse to follow the norms of socialist moral. It wakes heated discussions on the pages the newspaper “People’s Youth”. Readers’ reactions are similar to power measures, studies historically by M. Foucault, and related to transforming of human being in the subject of obedience and discipline. The authors of written opinions express threats of physical assault, recommendations to impose prosecution or “treatment” of those who violate the “language hygiene”.

Measures taken lead to immediate success. Delinquent youths publicly repent on the pages of “People’s Youth” and declared their unwavering position to fight by all forces and resources against people who use taricat (sly) language.

Key words: *Slang, criminal’s language, taricat (sly) speech, compensatory rool of Sleng, immoral consciousness, hooliganism, phenomenological understanding*

Основоположник на изучаването на жаргона у нас е И. Шишманов, чийто интерес първоначално е насочен към тайните говори на софийските семинаристи. Този тип реч се характеризира с опростената система за кодиране като например прибавянето на определени срички в началото или в края всяка дума.

Според някои източници в Германия подобен род езотерични езици са съществували през късното средновековие, а в Чехия студентите са си служели с тях през XV – XVI в. Документирането на тайните говори започва обаче едва през XVIII в., а изучаването на разнообразните градски диалекти – през XIX в. Според преобладаващото по онова време мнение употребата на жаргонни думи и изрази е присъщо на нисшите слоеве на обществото. Затова речта им се квалифицира като „лош език”.

В България интересът към градските диалекти се засилва към края 20-те и началото на 30-те години на XX-ти век. Тогава двама автори, прикрити зад псевдонимите Боил Ирник и Кормисош, издават „Речник на апашкия език”. За да не оставят никакви следи, които да

разкрият самоличността им, те спестяват дори името на печатницата, издала текста им (Боил Ирник и Кормисош 1928). По това време И. Т. Зехира започва издаването на в. „Тарикатски глас“ (1929 – 1932 г.) под мотото: „Унищожи баламите, курназите сами ще изчезнат“.

През 1930 г. П. Войников публикува в сп. „Родна реч“ „Кратък речник на жаргона на учениците от I-ва мъжка гимназия“, чийто възпитаник е и самият той (Войников 1930: 67 – 68). В същия брой Ст. Младенов се спира върху корените на тийнейджърския жаргон, носещ името „тарикатски език“. Според него този говор възникна през първото и второто десетилетие на XX-ти век под влияние на апашкия език (арго) (Младенов 1930: 49). Самият термин първоначалното е означавал на турски „религиозен орден“ и едва впоследствие е придобил значението на „човек, който краде“ или най-малкото е хитрец (Младенов 1940: 175).

Според Ст. Младенов тарикатският език възниква в резултат на кризата, последвала трите войни, които завършват с унижителния за България Ньойски договор. Аналогично в Германия тайните езици преживяват най-голям разцвет в периода на 30-годишната война, когато немското общество претърпява най-големия си упадък. Според автора стилистичните и граматическите особености на тарикатският език предоставят възможност за изследване на някои от най-интересните закони на езиковия живот. Освен това – подобно на останалите тайни езици – той се явява предпоставка за групова идентификация. В заключението си Ст. Младенов призовава родолюбивите българи да попълват речника на тарикатския език, доколкото той е заслужаващо вниманието на изследователите явление 1930: 66). На този призив откликва единствено С. Попвасилев.

В края на 30-те години темата за тарикатството се възражда, само че не от езиковедска, а по-скоро от народопсихологична гледна точка. Така използваният от младото поколение градски диалект става отправна точка за генерирането на един градски персонаж, към който ляво ориентираните автори изразяват критично становище. Ст. Младенов променя оценката си на тарикатския език, като се изказва негативно за лицата, служещи си с него във всекидневното си общуване. Така фокусът на внимание бива отклонен от езиковедската плоскост към начина на живот на социална прослойка, чиито представители нямат нищо общо с жаргона, от който произлиза лепнатото им име.

От социологическа гледна точка може да се каже, че думата „тарикат“ в този случай се въвежда за означаването – макар и нерелексивно – на определен, специфичен за България, идеален тип. Последният е социологическа категория, въведена от М. Вебер, която служи за нуждите на конкретно изследване на социалноисторическите процеси.¹ Като аналог на идеалните типове в българската литература могат да бъдат посочени образите на парвенюто или буржоазната личност в основоположника на родната социология И. Хаджийски (Хаджийски 2003: 60).

Според Ст. Младенов тарикатът е социалното въплъщение на новия Бай Ганю. Единствена цел на този тип е печеленето на пари, които да му осигурят безгрижен и охолан начин на живот. Тарикатът може да бъде определен като нихилист, тъй като за него не съществуват нито обективна истина, нито общовалидни ценности. За него честни могат да бъдат само баламите. Затова лицата, които могат да бъдат характеризирани със съответното име, пренебрегват всички – не само езиковите норми на обществото. Най-важно за тарикатите е да изтъкнат превъзходството си над останалите граждани, които лесно могат да бъдат заблудени, излъгани или измамени. Затова мошеничеството и лъжата биват издигнати в култ от първите, доколкото стават израз на личното им достойнство и престиж (Младенов 1940: 177).

По-разгърнатата характеристика на негативно оценяваната социална прослойка дава Е. Каранфилов, чиято статия „Душата на младежа-тарикат. Характеристика на един съвременен обществен тип“ получава широк обществен отзвук. В нея въпросната личност е обрисувана като егоистична, честолюбива, ценяща общественото мнение, но същевременно страхлива, въпреки опитите ѝ да се представи пред околните като храбра. Интересен е начинът, по който Е.

¹ Идеалният тип позволява изпълването на социологията с историческо съдържание, без да се стига до непроверими и неоснователни твърдения за закономерностите на обществените процеси. Смисълът му е да ориентира разбирането, за да осигури порядък на описанията. Идеалните типове зависят основно от изследователската гледната точка и поради това не подлежат на опровержение, а броят им не може да бъде фиксиран (Енциклопедичен речник по социология 1996: 150.).

Каранфилов описва поведението на представителите на изобретения от него идеален тип. На каква методология се основават обобщенията му, така и не става ясно.

Според тогавашния офицер тарикатът ходи на изложби, ако има много актове, на концерти обикновено заспива по средата, не чете книги, но учи езици, тъй като те му носят полза. Самочувствието на този тип е завидно, но без покритие. За да го поддържа, тарикатът постоянно търси чуждите недостатъци, за да ги осмее, сякаш самият той е безгрешен. Най-често обект на присмеха му са провинциалните младежи, тъй като те не са успели да усвоят тънкостите на изисканата градска култура. От друга страна, образованите и ерудирани младежи също биват осмивани, само че поради противоположната причина – защото превъзхождат по всички направления завиждащите им тарикати, а за последните най-важната цел е да си пробият път в живота, без да се съобразяват с каквито и да било скрупули или задръжки.

В есето си Е. Каранфилов се спира и на сексуалния живот на представителите на негативно оценената от него социална прослойка. За тариката от значение е единствено да задоволи половия си нагон, без се интересува дали няма да разбие сърцето на дамата, която ще замени с нова, като носна кърпичка. Тъй като през ХХ в. жените са станали значително по-достъпни, тарикатите не се нуждаят от сложното „дяволско изкуство“ на ухажването, с което Дон Жуан и Казанова са пленявали дамските сърца. За тях е важно да бъдат елегантни, да танцуват добре и да разказват с чувство цинични вицове. В заключението си бъдещият литературен критик характеризира тарикатството като „тежка душевна болест“, която трябва да бъде лекувана, „тъй като е немислимо каквото и да било трайно бъдеще при липсата на истинска духовност“ (Каранфилов 1939: 229 – 240).

В случая един офицер поставя диагноза на представителите на изобретения от него идеален тип, който силно напомня парвенюто на И. Хаджийски. „Душевно болните“ са противопоставени на „истинската духовност“, от която зависи осигуряването на трайно бъдеще. Както е известно, лудите са асоциални и непредвидими в постъпките си. Ако завладеят обществото, последното ще бъде завладяно от пълен хаос. Вероятно това са скритите разсъждения на царския офицер, който противопоставя тарикатството като бездуховност на

истинската духовност, която би осигурила дълготрайно бъдеще, т.е. предвидимо и безоблачно съществуване на обществения организъм.

„Диагнозата” на офицера Каранфилов е една от мерките за дисциплиниране на обекта, на които М. Фуко ще посвети част от своите изследвания. По времето на социализма тя ще се превърне в една от формите за упражняването на социален контрол, чрез който да бъде утвърдена новата власт. „Тежката душевна болест”, за която пише Е. Каранфилов, е евфемизъм на лудостта. От историята е известно, че страдащите от тази болест са били затваряни в специализирани заведения, за да не пречат на обществото със своето неконтролируемо поведение. По аналогичен начин ще бъдат изолирани и лицата, които демонстрират поведение, отклоняващо се от догмите на социалистическата власт.

Разликата е, че „истинската духовност” ще престане да бъде евфемизъм на марксистко-ленинската философия. Идеолозите на социалистическия строй ще започнат да лекуват болното съзнание на неудобните за тях лица по пътя на дисциплинирането, първоначално чрез специфична колективна „терапия”. Отличаващите се със странно поведение субекти трябва да бъдат дисциплинирани, т.е. унифицирани, за да не застрашат единството на обществото със своята пълна неконтролируемост.

В тази борба успешно ще се впусне и Е. Каранфилов, само че този път в ролята на литературен критик. Преди 09.09.1944 г. той обаче може да си позволи публично да критикува само определена буржоазна прослойка, характеризирани като носител на упадъчно поведение, което няма нищо общо с едноименния младежки жаргон. Смисълът на тази реторика е да привлече симпатизанти чрез насочване на негодуванието на четящата публика към изобретените „козли отпущения” (жертвени козли). Ако при монархофашизма е възможно съществуването на тарикатите, то е поради упадъчния характер на самия строй, който трябва да бъде изместен от историческата сцена от много по-прогресивния и справедлив социализъм.

Макар и в завоалирана форма офицерът Е. Каранфилов описва част от действията, които бъдещата власт ще предприеме за своето утвърждаване. Медицината е форма на знание, което работи с понятия като норма и патология. Същевременно то е и форма на власт.

Оттук става ясен трансферът на значения от областта на терапията в тази на политиката. Доколкото последната също се основава на норми, за нея всяко отклоняващо се или несъобразено с идеологическите стандарти поведение може да бъде „диагностицирано“ не само в термините на патологията, но и в тези на епидемиологията – т.е. едновременно като „болно“ и „заразно“. Точно поради тази причина ще се наложи изолацията и терапията на идеологически „болните“ индивиди до пълното им излекуване, за което ролята на колектива е от решаващо значение.

На „тежката душевна болест“, обстойно анализирана от Е. Каранфилов, внимание отделя и друг ляво ориентиран автор. На страниците на сп. „Родна реч“ А. Стоянов публикува статия, в която защитава марксистко-ленинския възглед, че тарикатството е епифеномен, т.е. продукт на определена общественосторическа ситуация. В качеството си на следствие, то ще изчезне, когато бъдат отстранени условията, позволяващи му да вирее. Ако перифразираме в медицински термини: важно е да се лекува причината, а не симптомът. Иначе, съгласно основните положения на историческия материализъм – когато собствеността на средствата за производство премине в ръцете на пролетариата, тогава обществените отношения ще бъдат променени и условията за виреенето на лица като тарикатите ще бъдат премахнати необратимо.

Така зародилият се след Голямата война жаргон поражда в условията на авторитарно управление диспут от съвършено различно естество. Ляво ориентираните интелектуалци превръщат тарикатството в повод да изложат своите възгледи за законите на историческия материализъм. Същевременно техният спор разкрива в зачатъчна форма мерките, които бъдещата социалистическа власт ще предприеме срещу политически неудобните за нея индивиди. Е. Каранфилов акцентира върху диагностиката и терапията, докато неговият опонент А. Стоянов – на хигиената и профилактиката. Поради това последният настоява, че е по-важно не как да се „оттарикати“ младежта, а как да не се допусне нейното „втарикатяване“ (Стоянов 1939: 396). Всъщност и двамата автори застъпват гледни точки, които ще бъдат практически реализирани след утвърждаването на еднопартийната форма на управление у нас.

Извън този идеологически дебат, мотивиран от изобретяването на специфичен идеален тип, изучаването на младежкия жаргон бива продължено от Д. х. Дечев. В началото на 40-те години той публикува свое изследване на вербалното общуване на ученичките от една девическа колония. От него става ясно, че девойките си служат само с няколко думи, заимствани от тарикатския език. Мотивите за техните заемки – колкото и странно да звучи – са от морално естество, тъй като назоваването на половите органи със „същинските им имена” не се смятало за уместно в рамките на домашния кръг.² Например женският полов орган девойките наричат „мингало” (от латинския термин *mingo* – пикая). Всъщност това е доста висок стил – побългаряването на една чужда дума на принципа на метонимията става име на орган, чието споменаване се е смятало за неприлично както в публичното, така и в неформалното всекидневно общуване.

По отношение на тарикатския език Д. х. Дечев отбелязва, че всички думи от български произход се използват в него в преносен смисъл. Образът, оформен от нахвърляните черти, събужда фантазията на слушателите и им доставя особено удоволствие. Особено пропити с чувственост са думите и изразите, които се отнасят до престъпния и безнравствен живот на тариката. Що се отнася до половата област, авторът отбелязва, че за *futuo* съществуват най-малко петнадесет термина, в по-голямата си част неудобни за печат, а за развратница – девет.

Тук авторът напуска границите на анализирания от него феномен, като се позовава на изследването на дюлгерския език, проведено от П. Гюбов. Според него строителите, които са отделени за дълго време от семействата си, използват седемнадесет названия за вулва и двадесет и две за пенис. Коментарът на Д. х. Дечев е: „Наистина заслужава удивление това народно творчество” (Дечев 1941: 349). В заключението си авторът отбелязва, че независимо от мерките, които могат да бъдат предприети срещу тарикатския език, поради

² „Същински” или „истински” имена са онези, за които трябва да бъдат използвани евфемизми по морални причини. Нецензурният характер на тези думи произтича от естеството на референтите им, към които спадат органи и действия от половата сфера. Поради това публичната реч изисква заместването им с по-благозвучни имена.

първичната си сила той със сигурност ще остави след себе си свежи дири, дори ако изчезне.

Колкото и политически необременено да звучи този извод, той също съдържа неявен властови или политически план. Както по-късно ще отбележи Р. Барт: „Властта (*libido dominandi*) присъства, сгъсена във всяко слово, дори тя да произлиза от едно извънвременно място... Навремето мислехме, че властта е само в ръцете на нашите политици; сега вярваме, че тя присъства и в духовния ни живот, и се прокрадва там, където по-рано не я очаквахме – в нашите институции, в образование, – но че в крайна сметка тя е една. Ами ако властта подобно на демоните е множество?” (Барт 1995: 222).

След 09.09.1944 г. многопартийната форма на управление бива възстановена за кратко време в България. За да възпрепятстват престъпността, която обичайно се засилва в подобни кризисни периоди, на репресивните органи се налага да засилят контрола над криминогенния контингент. Ситуацията в случая е идентична на онази след края на Голямата война, когато престъпността се засилва, а на тайните подслушвачи на полицията се налага да опознаят закодираната лексика на апашкия език. Поради това през 1945 г. на страниците на сп. „Народна милиция” биват публикувани по-често срещаните думи, с които си служат нарушителите на закона, като по-нецензурните биват пропуснати (Бояджиев 1945: 11 – 12). Всъщност познаването на последните не е необходимо на служителите на реда, тъй като по това време те трябва да се борят единствено с нарушителите на правовите, но не и на идеологическите норми, към които новата власт ще добави и езиковите.

Многопартийната форма на управление, установена у нас след края на Втората световна война, все още дава на научното познание независимост от рестрикциите на идеологическите догми. Това важи и за лингвистичните изследвания. През 1946 г. Ст. Стойков публикува анализите си на езика, с който си служат учениците от III-та Софийска мъжка гимназия, чийто възпитаник е и самият той, подобно на П. Войников, който от личен опит е запознат с комуникативните практики в I-ва мъжка гимназия. Според първия особеността на младите хора не е просто отражение на обществените условия на живот, но е и своеобразен „езиков спорт”, произтичащ от желанието им да прекратят утвърдените норми и забрани. Наред с това той подчертава тяхната групова принадлежност.

В неформалното си общуване гимназистите почти не използват абстрактни понятия за сметка на изобилието от метафори, хиперболи, игрословици и други езикови форми, които са израз на тяхната младежка склонност към оригиналност, духовитост и смели остроумия. Например думата „дупирация“ означава допиране до жена и е произведена от езикова игра между думите „дупе“ и „допир“. Разкриването на етимологията на думата „диспапир“ е по-трудно, тъй като е образувана от две немски думи: А) „Dis“ (задник) и Б) „Papier“ (хартия) (Стойков 1946: 15).

По сходен начин учениците създават множество синоними, чиито значения почти напълно се припокриват поради отсъствието на семантични нюанси. Така неформалното им общуване се изпълва с емоционална експресивност за сметка на опростения синтаксис – в речта им се откриват множество елипси, недомлъвки или накъсани изречения.

Ст. Стойков отбелязва, че лексиката на тарикатския език се състои не само от думи, заимствани от народните и корпоративните говори или от чуждици. В него присъства и терминология, почерпена от книжовния български език, само че след промяна на значенията.³ Въпреки тези си особености младежкият жаргон не нарушава граматическия строй на книжовния български език. По тази си черта той се отличава от детската реч, в която множество думи са с променен звук и граматически строеж.⁴

³ Промяна на значението на някои чужди думи може да бъде открита и сред високо ерудирани специалисти. Тер-Минасова привежда подобен пример. Част от преподавателите от катедрата по английска филология в руски университет натонарили с подигравателен смисъл определени фрази или думи от учебника, написан в силно формализиран стил от техни колеги. Така те си създали код за общуване, оставащ неразбираем за лицата, които са обект на техния присмех (Тер-Минасова: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/Ter/24.php). Вероятно Е. Каранфилов би характеризирал тези семантични иновации като руски вариант на тарикатството.

⁴ Фройд отбелязва, че децата боравят с думите като с вещи. Благодарение на възрастните те постепенно се научават да спазват езиковите правила, т.е. сблъскват се с проблема за властта още при усвояването на езика. Едва през 60-те години на XX в. постструктуралистите ще обърнат внимание на вътрешния характер на връзката между езика и властта.

В това си изследване Ст. Стойков твърди, че анализите на младежкия говор могат да допринесат за изучаване на някои от механизмите, чрез които се извършва обогатяването и обновяването на езиковия фонд. Освен това този специфичен жаргон има характеристики, които биха могли да заинтригуват представителите и на други хуманитарни дисциплини като: философия, социология, педагогика и т.н.

Важен е изводът на Ст. Стойков, че ученическият говор не е резултат от морална поквара, а напълно естествено за съответната възраст явление (Стойков 1946: 3 – 5). След промените на политическата уредба на страната, авторът твърде бързо ще се отрече от това заключение, за да избегне санкциите, които биха могли да му бъдат наложени по идеологически съображения.

Изследването на Ст. Стойков потвърждава тезата, че полът – като словесно средище – играе за гимназистите изключително важна роля; факт, който е напълно обясним с оглед възрастта им. Езикът предоставя възможност за частично разтоварване на напрежението, натрупващо се при навлизане в гениталната фаза на сексуалното развитие. В „процеса на цивилизация“ (Н. Елиас) социалното съзряване на младежите започва сериозно да изостава от половото. Това налага отлагане на сключването на брачни връзки, а оттук се проектира отхвърляне на табуто върху предбрачните сексуални контакти.

Разминаването между полово и социална зрялост обяснява до голяма степен широката застъпеност в младежкия жаргон на думи и изрази, отнасящи се до гениталната сфера. Ст. Стойков изброява двадесет и пет думи за „сношавам се“, седем за мъжки полов орган и четири за женски. Освен това учениците използват думи и изрази с явно сексуално значение за означаване на действия, събития или оценки от коренно различни области. Например „изпразвам се“ става метафора на „изказвам се“, „не ми го вдига“ – на „не ми харесва“, „строшим се“ – на „заразявам се с венерическа болест“ (Стойков 1946: 36; 39).

Според Ст. Стойков широката застъпеност в ученическият жаргон на думи и изрази със сексуално значение в никакъв случай не свидетелства за някакъв реален опит в съответната сфера. Напротив, софийските гимназисти нямат никакви полови контакти, но въпреки това се изтъкват като големи познавачи на интимните отношения, за които имат твърде изопачени представи. Причината за самохвал-

ствата им е страхът да не бъдат упрекнати, че са „герои на добродетелността”, т.е. това е вид „социогенен страх” (Н. Елиас). Затова младежите си приписват качества, каквито всъщност не притежават – например говорят за своята порочност, независимо че не са имали никакви сексуални контакти.

От друга страна, те търсят оправдание за половото си въздържание. От психоаналитична гледна точка може да се каже, че в речта си прибегват към защитния механизъм на рационализацията.⁵ Като мотив за сексуалното си въздържание младежите изтъкват необоснованите си подозрения, че „всяка мида, стерва, парантия, шафрантия, шефкалник, цадия” (проститутка) може да се окаже „букет” или „цял оркестър” от венерически болести. Така във времето, предшестващо сексуалната революция, те използват езика за разрешаване на конфликта между напиралците, от една страна, нагони и желания, и все още действащите норми на патриархалния морал, от друга.

Същевременно циничните моменти в тяхната реч не са само форма на вербално престъпване на сексуалните табута, но и аспект от формирането на тяхната идентичност. Още З. Фройд констатира, че в модерния свят конфликтът между поколенията ще бъде неизбежен, тъй като младите хора ще започнат да изграждат личностите си чрез отхвърлянето, а не чрез подчиняването на авторитета на възрастните, което е било характерно за патриархалните общества. В резултат на научно-техническия прогрес социалната динамика се усилва и традициите изгубват значението, което по-рано са имали за укрепването и спояването на колектива. Във времеви план ценността на бъдещето надделява над тази на миналото. Точно поради тази причина новото поколение ще се опита да се дистанцира от предходното.

Именно този момент на формиране и утвърждаване на идентичността може да бъде открит и в младежкия жаргон. Проблемът

⁵ В психоаналитичен план рационализацията е защитен психичен механизъм, чиято цел е да бъде намерено правдоподобно обяснение на поведението, като неговите действителни мотиви се прикриват или дори не се осъзнават. За пръв път с този механизъм се сблъсква Фройд, когато извежда пациенти от хипноза и те дават привидно смислени оправдания на извършените от тях действия, докато всъщност осъществяването им е било резултат на внушение.

на България е, че модернизацията в нея се налага да протече с ускорени темпове, което изисква налагането на нов тип авторитети, с които да бъде съобразено израстването и формирането на личността на младото поколение. При социализма отслабеният авторитет на бащата, който Фройд наблюдава в съвременното му капиталистическо общество, ще бъде заменен от засиления авторитет на партията, която държи монопола върху управлението на всички сфери на обществения живот.

На етапа на проходащата у нас модернизация гимназистите намират допълнително оправдание на сексуалната си въздържаност в санкциите, които потенциално могат да им бъдат наложени от общественото мнение. Страхът, че при случаен полов контакт могат да се заразят с венерическа болест, е несравнимо по-малък от неформалните санкции, на които ще бъдат подложени след оповестяването на истината за здравословния им статус, поради срама, който ще изпитат пред околните.⁶

Според техните инфантилни фантазии опазването на интимните тайни е почти невъзможно, защото хората от социалното им обкръжение рано или късно ще научат за срамното им заболяване. Тогава те ще бъдат стигматизирани чрез лепването на етикети като „бомбони“, „трипчовци“, „сифчовци“ и т.н. В тези обидни прозвища младежите виждат оправдание за сексуалната си предпазливост, която подкрепят, като приписват лоша сексуална репутация на жените, разпалващи сексуалните им желания.

Независимо от илюзорната аргументация на половата им въздържаност чрез жаргона си учениците онагледяват значително по-обхватната връзка между стигматизацията и механизмите на социално изключване, на което те не искат да станат жертви по полови подбуди. Логиката им е следната. Ако не се въздържат, твърде е вероятно да бъдат заразени от болест, предавана по полов път, която няма да остане скрита от социалното им обкръжение и то ще ги „дам-

⁶ Ако използваме терминологията на Н. Елиас, можем да кажем, че необоснованите страхове имат социогенен произход. Виж: Н. Елиас (1999). Относно процеса на цивилизация. Социогенетични и психогенетични изследвания. Т. 1.

госа” чрез някой обиден прякор или прозвище. Оттук ще последва уронването на репутацията им в референтната за тях група, а това ще ги превърне в аутсайдери. Ако подобен механизъм за социална дискриминация не съществуваше, младежите едва ли биха изобрели лексика, отнасяща се до срамния характер на кожно-венерическите заболявания, трудно лечими по онова време.

Именно този механизъм ще бъде използван от представителите на новата власт няколко години по-късно, само че след преобръщане – вместо жаргонът да описва механизмите на социален контрол, последните ще бъдат задействани срещу първия по идеологически причини. Тогава общественото мнение действително ще разкрие своята ефективност за дисциплиниране на субектите, които трябва да бъдат превърнати в строители на новия, значително по-прогресивен и справедлив обществен строй. Това ще стане чрез интериоризиране на формите и методите на социален контрол. За целта младежите, служещи си с жаргонни думи и изрази, ще бъдат санкционирани заради самия акт на говорене, а не заради действията, които описват, без да ги осъществяват на практика.⁷ Точно поради тази причина социалистическата власт ще наблегне изключително много на силата на общественото мнение, от чийто зорък поглед не бива да се изплъзне нито една простъпка на комунистическия морал, включително и използването на нецензурен, жаргонен език.

По този начин оправданията на българските гимназисти за тяхната сексуалната свитост⁸ потвърждават тезата на М. Фуко, че политическата власт не е съсредоточена единствено в органите за държавно управление, а се разпростира върху всички нива на обществения живот, засягайки сексуалността, лудостта, отношенията между мъжа и жената, хомосексуализма и т.н. Последният, разгледан като извращение, т.е. като властово дефинирана форма на девиантно поведение,

⁷ Речевите актове също са вид действия. Именно на тази тяхна особеност се позовава П. Рикъор в своята концепция за етапите на формиране на етически отговорния човек (Рикъор 1995: 43).

⁸ Виж: Ст. Гидиков „Половата свитост на българина като основа на неговия характер” (<http://www.librev.com/index.php/2013-03-30-08-56-39/scribbles/essays/1352-2011-09-16-08-23-23>).

не е пропуснат в речника на софийските гимназисти. Независимо че се въздържат от каквито и да било полови контакти, за тях е обидно да бъдат обявени за „геврекчий“, „манафи“, „манафчий“, „гьотферени“ (пасивни хомосексуалисти), „дупки“, „чорапчий“ (сводници), „пушлами“ или „пушараци“ (развратници). (Стойков 1946:12 – 13).

Заклучението, което Ст. Стойков прави от анализите си на жаргона на столичните гимназисти, е, че той отразява светогледа и душевния живот на образования млад българин. Ученическата реч е импулсивна и патетична, но същевременно лишена от комуникативно-нормативни функции. Наличието на експресивни елементи в нея я доближава до поетическия език. Подобно на представителите на художественото слово и учениците се стремят към обновяване на езика чрез замяна на изхабените от употреба думи и на автоматизираната реч с нови термини и изрази, излъчващи емоционална свежест.⁹ Така те изразяват своето жизнерадостно отношение към света, на който предпочитат да гледат откъм веселата му страна. Младежката им дързост ги кара да се борят срещу утвърдените норми на приличие и чрез проява на култ към грубото и изключителното. Оттук обаче не може да бъде направен изводът, че са аморални и дегенеративни типове (Стойков 1946: 42 – 46). След налагането на еднопартийната форма на управление у нас изследователят твърде бързо ще се откаже тези си заключения.

Политическите промени в началото на 50-те години на ХХ в. дават своето отражение и върху изследванията на младежките говори. Особено важна роля изиграва Сталинското учение за езика, с което българските езиковеди бързо се съгласяват, възприемайки тезата, че жаргонът е лишено от самостоятелност отклонение от общонародния език. Затова тезата на Маркс, че езикът е класово явление и идеологическа надстройка, трябва да бъде отхвърлена като реакционна (Георгиев 1951: 15).

⁹ Както пише Ю. Кръстева: „Стилът... променя набръчкания език и неговите родилни гънки, за да го пресъздаде като изненадващо, неузнаваемо творение, което смущава“ (Кръстева http://www.kultura.bg/media/my_html/2064/x_lang.htm).

Според Ст. Стойков сталинското учение за езика предоставя добри перспективи за по-задълбоченото изследването на младежкия жаргон. Както посочва „бащата на народите”, това явление никога няма да се обособи под формата на самостоятелен език поради липсата на собствена граматика и речников фонд. По това време българският изследовател все още настоява на тезата, че изследванията на тарикатския език трябва да бъдат продължени с оглед разкриването на неговото словесно богатство и граматическа структура.

След смъртта на Й. Сталин отношението към младежките говори в страните от бившия социалистически лагер като СССР, ГДР, Полша и др. коренно се променя. Това означава началото на идеологическото осъждане на тарикатския език. Това грозно езиково явление бива заклеймено като „мръсен поток от думи” (К. Попов), „отрицателен фактор, който способства да вирее хулиганщината у нас” (Л. Андрейчин), „езикова поквара, израз на аморално съзнание и на упадъчната буржоазна идеология” (Ст. Стойков) (Армянов 1995: 6).

През 1954 г. се провежда пленум на столичния ГК на БКП, който отчита наличието на остатъци от остарелия буржоазен морал. Отмиращата капиталистическа класа се стреми да разврати младежта по всевъзможни начини – чрез „дивашки танци”, тарикатски думи, криминални романи или хулиганство. Решението на ръководните партийни кадри е потърсят пътища и форми за по-пълноценно налагане на социалистическия морал във всички сфери на обществения живот.

Партийните документи от онова време ясно разкриват начина, по който нравствената хигиена се преплита във властовия дискурс с естетиката. Критиката на враждебната буржоазна идеология изхожда на класическото метафизическо разграничение между субстанция и акциденция или между същност и свойства. Например, ако в поведението на някоя личност бъде открита грозота, оттук неизбежно следва изводът, че вътрешния ѝ свят е изпълнен с нравствена нечистота. По този начин партийната власт задава метода, по който от естетическата оценка на външните аспекти на поведението да се стигне до етическата оценка на сетивно недоловимите нравствени характеристики на индивида.

В тази връзка езикът играе ключова роля. За партийните ментори всяко отклонение от утвърдените канони, които на практика

имат условен характер, трябва да бъде интерпретирано като упадъчна форма на поведение, нуждаеща се от пресичане още в зародишна форма, тъй като в противен случай може да се разрасне и да придобие заразителен характер. Констатацията на столичното ръководство на БКП е, че немалка част от младежите „загрозява“ родната реч с тарикатски изрази. Това тревожно явление изисква незабавна реакция от страна на всички институции, отговорни за възпитанието и социализацията, т.е. за дисциплинирането на младежта.

Така се полага началото на повсеместната народна борба срещу младежкия жаргон.¹⁰ За целта директивата на ГК на БКП бива спусната до всички институции, които по някакъв начин работят с младите хора. Такива са дружествата на ДНСМ (Димитровски народен съюз на младежта), училищата, висшите учебни заведения, както и отечественофронтовските организации.

Пленумът на ГК на БКП бива последван от бурни (но всъщност инспирирани) дискусии на страниците на в. „Народна младеж“. Начало им дава писмо на възмутена жителка от с. Тъжа, която изразява негодуванието си от езика, използван от нейните съселани. „Красивите думи“, които използват те, са толкова много, че е необходим специален речник, за да бъде разбрано значението им. Вероятно читателката не е била запозната с факта, че такъв речник е депозиран в тогавашната Народна библиотека. Освен че псуват, младежите от с. Тъжа, които същевременно са членове на ДНСМ, си позволяват

¹⁰ На свободата на речта започва да се гледа със скептицизъм още при установяването демокрацията в Древна Гърция. Проблемът е, че при равенството пред закона, думата имат право да вземат и най-лошите граждани, които да тласнат съгражданите си към лошото и неморалното. За Платон, който според К. Попър е основоположник на съвременния тоталитаризъм, свободата на речта дава на всеки човек възможността да избере собствен стил на живот. В резултат общият логос на града ще бъде изгубен и ще се възцари анархия. Така гръцката мисъл открива, че говоренето на истината може да бъде опасно за демокрацията (Foucault: <http://foucault.info/doc/documents/foucault-courageoftruth-en-html>). Същото е валидно и за страните с народна демокрация като НРБ. Утвърждаването на властта у тях изисква тотален контрол на комуникацията, така че от езика да се стигне до контрол и върху мисленето.

да пеят неприлични песни особено когато се напият (Народна младеж 1954: 108).

Писмото на тъжителката от с. Тъжа събужда разнородни реакции у четящата партийната преса публика. Те варират от заплахи за физическа саморазправа, през идеята на читател от с. Белене за даване под съд на всеки, който си позволява да псува на публични места, до препоръката за „лечение” на нарушителите на чистотата на езика чрез изолирането им от всичко гнило и буржоазно (Народна младеж 1954: 113; 119; 141).

Всъщност това са различни мерки за дисциплиниране на субекта, които в хода на историята са били прилагани не само у нас и не само по повод политически некоректната реч. Политическата власт у нас прибегва към тях с оглед формирането на бъдещия строител на социализма като предимство към последния, най-справедлив и хуманен обществен строй – комунизма.

Например в столичния завод „Ленин”, младежите, служещи си с думи и изрази, заимствани от тарикатския език, биват подлагани не само на дружеска критика, но и на осмиване чрез публичното им окарикатуряване (Народна младеж 1954: 119). Очевидно тези възпитателни мерки дават нужните резултати, тъй като младежите бързо разбират същността на провиненията си и се отказват от непристойното си поведение. Особено полезни за моралната им трансформация се оказват както дружеската критика, така и добронамерената колегиална подкрепа.

Публичното изобличаване на нарушителите на езиковата чистота се превръща в основен метод за борба с младежкия жаргон. Например на страниците на в. „Народна младеж” имената на провинилите се младежи от с. Тъжа не биват спестени на четящата общественост, независимо от това, че те не й говорят нищо. Смесът на заличаването от страна на социалистическата власт на разликата между формална и неформална комуникация е да бъде премахната една много по-съществена бариера, утвърдена в хода на хилядолетия – като се започне от гръцката античност, та до наши дни. Става дума за границата между частна и публична сфера, която, ако не бъде преодоляна, ще се превърне в препятствие за тоталното налагане на нормите на новата идеология, а оттук изграждането на новия тип личност би се натъкнало на сериозни затруднения.

Публичността, която се дава на имената на нарушителите на езиковите норми, цели тяхното превъзпитание. Ако те осъзнаят прегрешенията си, партията им дава шанс да се поправят чрез публично разкаяние за пример и назидание на останалите потенциални нарушители.¹¹ Точно такъв е случаят и с младежите от с. Тъжа, които възмущават своята съселаянка с нецензурния си език и неприличното си поведение. Малко преди провеждането на Третия конгрес на ДНСМ през 1954 г. те изказват на страниците на в. „Народна младеж“ своето най-искрено съжаление за допуснатите провинения, заявявайки същевременно твърдото си и непоколебимо желание не само да се поправят, но и да се борят с всички сили срещу недопустимите за социалистическия морал явления (Народна младеж 1954: 141). Това покаяние би трябвало да послужи за пример и поука на техните връстници. За да не бъдат подложени на същите санкции, те би трябвало да коригират своевременно поведението си.

Подобни дисциплиниращи мерки крият обаче една опасност. В условията, когато новата социалистическа личност все още не е достатъчно съзряла, напълно е възможно лица с нечиста съвест да злоупотребят с възможностите на социалистическа публичност, като отклонят гнева на обществото към някой напълно невинен и лоялен към властта гражданин. Това може да стане по пътя на клеветата.

За избягване на подобни неприсъщи на социалистическия морал действия във в. „Народна младеж“ бива публикувана статия, позоваваща се на възгледите на др. Вълко Червенков. Тогавашният партийен и държавен ръководител определя клеветата като позорно явление, чието изобличаване е „дълг на всеки трудещ се“ и на всички членове на ДНСМ. Самите клеветници са определени като „ниски и злобни душички“, неспособни да живеят, без да очернят някого, така че петното върху него да не може да бъде изтрито дълги години.

¹¹ Формирането на чувство на вина за неизвършени дела е от изключително значение по време на тоталитаризма, тъй като само чрез него индивидите могат да оправдаят символното или физическо насилие, на което могат да бъдат подложени в резултат на произвола на властта. Затова на „промиването“ на съзнанието се отделя толкова голямо внимание. Родната, както и съветската история дават изобилие от примери в тази насока.

Борбата с клеветата обаче не бива да бъде смесвана с дружеската критика, без която е невъзможно пресичането на слабостите и недостатъците (Народна младеж 1954: 9).

Ако твърденията на др. В. Червенков за дълготрайните последици от оклеветаването са верни, то тогава човек лесно може да добие представа и за ефектите от публичната стигматизация на личността. Дори социалистическият „тарикат“ да се разкае публично за делата си, ефектът от „простъпките“ му едва ли би могъл да бъде полесно заличен от петното на клеветата. Всъщност мерките срещу последната разкриват степента, в която социалистическата идеология е завладяла масовото съзнание. Ако на целокупното общество бъде посочена жертва, то става готово да я преследва и наказва заради арогантното незачитане на нормите, на които се подчиняват всички останали.

Клеветата и младежкият жаргон не са единствените езикови явления, срещу които трябва да се води борба по време на полагането на основите на социализма. В условията на дружеска критика др. Владимир Бонев посочва основните недостатъци на езика на младежките ръководители, който е сух и изпълнен с клишета, чуждици и неологизми. Това води до умъртвяване на речта и до изпразване на личността от съдържание. Според бъдещия председател на Народното събрание схематизираният език и формализирана дейност състаряват преждевременно децата, които започват да говорят като възрастните. Така доминантният идеологически дискурс ги лишава от присъщите за възрастта им жар, наивност и ентузиазъм (Народна младеж 1954: 9).

Езикът на партийните документи е критикуван, от една страна, със стилистически аргументи. Фразите са прекалено дълги, тромави и нескопосано конструирани. Оттук те стават неспособни за правилното и точно разкриване на действителността. Аналогично на тарикатския език и тук анализът се прехвърля от външната страна на речта към вътрешните характеристики на личността. Младежките ръководители имат бедна обща и езикова култура, но непознаването на граматическите правила не е основният им порок. Те не се интересуват от живата народна реч, а от писането на доклади и отчети не им остава време да повишат общата си култура чрез четене на художествена литература или посещение на театрални постановки.

Пример за идеологически деформираната реч на партийните ръководители може да бъде открит в анонимна статия, публикувана във в. „Народна младеж“. Очевидно редакцията е взела предпазни мерки срещу санкциите, които евентуално биха последвали критиката към директивите, спуснати от най-високо място към нивозите партийни организации. Неподписаната статия цитира откъс от доклада на Софийския окръжен комитет на ДНСМ, призоваващ към унищожителна борба с хулиганските прояви и техните субекти чрез изгарянето им с „нажежено желязо“.

Сигурно е, че младите комсомолски ръководители поради ниската си обща култура не са познавали теорията на стигматизацията. За сметка на това те обаче са били напълно наясно как да използват дамгосането в практиката си. Тук навлизаме в диалектиката на палача и жертвата, която може да бъде открита в творчеството на Ж. Бодлер и С. Бекет. Коментарът на в. „Народна младеж“ към директивата на комсомолските дейци е леко ироничен, но това не отменя сериозността на повдигнатите въпроси: А) Кой ще извърши „горенето с нажежено желязо“?; Б) Как биха изглеждали жертвите след наложеното им наказание? (Народна младеж 1954: 124). Опасението на автора или авторите на статията е, че директивата на столичното ръководство на ДНСМ може да доведе не до реални изгаряния, а до действия от рода на „лов на вещици“, т.е. до напълно произволни стигматизации на неудобни за определени хора лица. Примерите с младежите от с. Тъжа, както и от завод „Ленин“ са показателни в това отношение.

В тези условия Е. Каранфилов подновява борбата си срещу тарикатството, което благодарение на своята гъвкавост се оказва изключително жизнеспособно и приспособимо дори към условията на преходния период към социализъм. Очевидно базата, на която е разчитал А. Стоянов, все още не е достатъчно добре изградена, за да доведе до изчезването на тарикатството като буржоазен епифеномен.

Този път бившият царски офицер Е. Каранфилов изобретява нов идеален тип, към когото да адресира гнева на общественото мнение. Оказва се, че тарикатите от времето преди Втората световна война са станали почти неузнаваеми, тъй като са се научили да прикриват истинските си черти зад маски. За преквалифицирания литеатурен критик разпознаването и свалянето на последните не е

особено трудна задача. Според него още с първите си стъпки на историческата сцена буржоазията издига на преден план образите на мошеника и хитреца, които като опитни плувци дори в бурни води успяват да се задържат на повърхността въпреки пяната (Каранфилов 1960: 19).

У нас „тарикатщина” като синоним на най-голяма морална деградация се утвърждава между двете световни войни. Тогава нейните представители с „брутална откровеност, грубост, отвратително безчестие, хладен егоизъм и цинично равнодушие” започват „да наричат нещата със собствените им имена” (Каранфилов 1960: 19). От нелепостите на литературния критик излиза, че човек трябва да си служи с несобствени имена, за да бъде оценен като морален. Въпросът е дали етическият дискурс трябва да си служи с такъв тип иносказателна или неоткровена реч.

Тук се налага едно кратко историческо отклонение. В историко-философските си изследвания на гръцката античност М. Фуко извежда четирите основни дискурса: на пророка, мъдреца, преподавателя и на честно и откровено говорещия човек (Foucault: <http://foucault.info/doc/documents/foucault-courageoftruth-en-html>). Речта на последния на гръцки се нарича паресия (parrhksia). Тя възниква в рамките на политическата сфера, като впоследствие допринася за конституирането на етическия субект.

Една от школите, в които е застъпена паресията, е тази на киниците, от чието име (συνος – куче) след еразмовото четене възниква терминът „цинизъм”, превърнал се по-късно в синоним на неприлично и противоречащо на моралните норми поведение. Всъщност чрез скандалното си поведение киниците търсели точно обратното – да разкрият недостатъците и пороците на живота в полиса, като им противопоставят противоположните добродетели.

Според М. Фуко в наши дни паресията изчезва като самостоятелен дискурсивен модус, но следи от нея се запазват, примесени в някой от останалите три. Ако се върнем към недоволството на Е. Каранфилов, можем да кажем, че той осъжда социалистическите тарикати заради това, че практикуват паресията в нейната изчистена и неприкрита форма, която през античността би могла да бъде характеризирани като кинична или цинична в наши дни.

За изграждащия се социализъм тарикатите са опасни, тъй като вместо да се борят за заличаването на класовите различия между

работници и селяни, те разделят обществото на две категории: А) на самите себе си; Б) на останалата част от балами. Тук критикът негласно се позовава на мотото в „Тарикатски глас“, което изважда като скелет от гардероба, за да възкреси в нова идеологическа светлина своите предвоенни възгледи.

Следвайки Маркс, можем да кажем, че според Е. Каранфилов тарикатите виждат всичко като в самата obscura, т.е. в преобърнатата или превратна форма. Лъжата и измамата за тях стават добродетели, както и обратното, истинските нравствени качества те превръщат в недостатъци. Така те утвърждават една от „най-циничните етики, съществували някога“ – тази „на циничните и самодоволни егоисти“ (Каранфилов 1960: 20 – 21). Нейни главни оръжия стават вицът, иронията и насмешката над другите. Литературният критик няма нищо против добронамерения хумор, който разведрява настроението и освобождава натрупаното напрежение. Тарикатският смях обаче винаги е изпълнен с омраза и поради това е лишен от веселост.

Тук бившият офицер въвежда съществения от философска гледна точка въпрос за връзката между идентичност и разпознаване/признаване (recognition), който П. Рикьор изследва от херменевтико-феноменологични позиции (Рикьор 2006). Като виден познавач на тарикатството, Е. Каранфилов дава описание на лицата, прикриващи истинската си същност зад маски. Естествено той не уточнява, че причината за използване на последните са промените социални условия или по-точно, че заради последните той се нуждае от изобретяването на маски, за да напише политически коректна версия на предвоенното си есе.

Примери за прикрити тарикати са: А) професионалният любовник, изричащ проникновени и убедителни слова (по времето на капитализма тарикатите нямат нужда от „дяволското изкуство“ на ухаждането поради лесната достъпност на жените); Б) почитателят на веселите вицове (остроумието е опасно за социалистическия строй, тъй като може да бъде адресирано към всеки един недостатък на системата, включително към личност, институция, социална роля и т.н.); В) морално-битово разложеният физкултурник (тук вече коментарите са излишни – вероятно критиката на този социален персонаж се дължи на неизпълнението на функциите му по дисциплиниране на младежта).

Най-големият порок на социалистическите тарикати обаче е неприязънта им към „истинските творци”, на които литературният критик става адвокат, без да си задава въпроси за лингвистичната конструираност на истината, както и за зависимостта ѝ от доминантния дискурс. При наличието на еднопартиен монопол върху политическата власт релативизацията на социалната реалност не е допустима. Тъй като историческият процес се приема за детерминиран, всички обществени явления трябва да изглеждат естествени и неизбежни.

Проблемът, който създават социалистическите тарикати, е, че те насочват стрелите на своето отровно остроумие към хората на истинското изкуство, под което се разбира онова, което прокарва утвърдената от партията линия. Тъй като безгрешни хора няма, родните тарикати се възползват от всяка несръчност, случайната грешка, разсеяност, неудачно написаната или изречена дума, за да създадат примесени с дъх на вино и злобна завист вицове. Тъй като не познават огъня на истинския патос и не са способни сами да горят, те противопоставят на истинския талант клеветата или злата епиграма, надявайки се, че подлата им духовитост ще заличи „пожарищата на славата”. Тяхната основна вина е, че на извисяващите идеали на социалистическата литература те противопоставят своята нравствена поквара и долнопробно остроумие.

По повод битките на партийно-художественото поле Е. Каранфилов пише: „Творците на този свят, донкихотовците, мечтателите, всички онези, които имат криле, са били най-люто наранявани не от вятърните мелници, а от присмехулниците, херцозите, от „трезвите страхливци”, които от дръзките полети към облаците правят забавление за празния си живот” (Каранфилов 1960: 36). Тук вече на тарикатите биват приписани характеристики, които са свършено нетипични за учениците, чиято реч е изследвана от Ст. Стойков. Това вече са врагове, надсмиващи се над нескопосаните донкихотовски опити на родните литератори да пишат в духа на наложената им от партията линия.

Как са се чувствали онези, които откажат да следват зададената им от върховете директива, можем да разберем от думите на известен български сатирик, цитиран от Д. Чакалова с единственото уточнение, че не е Радой Ралин: „И докато в началото ни респектираха

със своята фанатична вяра в правотата си, когато се стараеха всячески да ни приобщат към нея, сега ни ужасява циничната им откровеност, с която изискват от нас да пишем по определени директиви, независимо от това дали вярваме, или не вярваме в тях. И ако чувате, че съм сложил край на живота си, да знаете, че просто не съм издържал повече” (Чакалова 2000: 230).

М. Фуко отбелязва, че един от вариантите, в които паресията може да бъде открита в наши дни, е съчетанието ѝ с пророческия дискурс, под формата на революционен фанатизъм (Foucault: <http://foucault.info/doc/documents/foucault-courageoftruth-en-html>). Именно такъв е и фанатизмът, за който говори неизвестният български сатирик. В началото на изграждането на социализма партийните идеологии – подобно на религиозните пророци – се опитват да приобщат към собствените си идеали непосветените в тях. Впоследствие обаче преминават към метод, който в терминологията на У. Еко може да бъде определен като интегризъм.¹² За тях става безразлично дали проповядваните от тях социалистически идеи се възприемат, или отхвърлят от потенциалните им адепти. Тогава речта им става цинично откровена, но не в античния смисъл на думата.

В един провокативен диалог на Дио Хризостем Диоген Кучето изкарва от нерви Александър Македонски, като го нарича „копеле”, след което го обижда и ядосва неколкократно. М. Фуко отбелязва в този словесен сблъсък борбата между два вида власт: А) политическата; Б) тази на истината. В разглеждания диалог Диоген се подлага на опасност с една основна цел – да накара събеседника си да интериоризира на тази борба, за да стане способен сам да започне да се бори със собствените си грехове, без да е сигурно, че ще

¹² Според У. Еко фундаментализмът и интегримът са най-очевидните примери за нетърпимост, които – въпреки сходството си – показват някои съществени различия. Първият е херменевтичен принцип, основаващ се на тълкуването на някоя свещена книга. За него е характерен традиционализмът, който не е задължително бъде нетърпящ чуждото инакомислие. Интегримът обаче включва освен религиозна и политическа позиция. Поради това неговите представители се смятат за прогресисти и революционери (Еко 1999: 70-71).

удържи победа над тях (Foucault: <http://foucault.info/doc/documents/foucault-courageoftruth-en-html>).

Подобен диалог между маргинализиран и скандален философ, от една страна, и върховен социалистически лидер, от друга, не би бил допуснат, тъй като блюстителите на партийно изкуство като Е. Каранфилов биха приписали авторството му на опасен циничен тарикат. В началото идеолозите на социализма само са пропагандирали с фанатична вяра своите убеждения, надявайки се, че ще накарат колкото се може повече хора да повярват в тях. Впоследствие обаче те преминават към насилственото им налагане, отнемайки на адресатите на посланията им каквато и да било свобода на мисленето или убежденията.

Именно тук цинизмът показва своето друго лице – това на властта. Ако древните киници са се държали скандално, за да пробудят съвестта не само на своите съграждани, но и на техните управници, в наши дни името на школата им е станала нарицателно за неограниченото от каквито и да било норми или задръжки безскрупулно поведение.

Цинизмът на властта се проявява в разнородни форми на принуда: физическа, нравствена или психическа. В този случай за свобода вече не може да се говори, а именно тя лежи в основата на моралното поведение на човека. И тъй като терминът цинизъм исторически се е превърнал в символ на аморално поведение, той вече става приложим към субектите на властта, тъй като и те – подобно на асоциалните типове – си позволяват да пренебрегват утвърдените в хода на столетия социални и нравствени норми. Разликата е, че първите – за разлика от вторите – могат да налагат по свое усмотрение най-разнородни санкции.

Така на етапа на преходния период към социализъм „цинизмът“ разкрива своята двойка природа, отправяща неизбежно към конкретна властова диаграма (Дельоз 1997: 128).¹³ На едната страна стоят тарикатите, които вече не са единствено младежите, комуникиращи помежду си на специфичен за тях говор; противоположната позиция заемат проповедниците на новата власт, чийто фанатизъм ги отвежда към безочливото налагане на възгледите им на цялото общество,

¹³ Всички отношения са властови.

включително и на хората на изкуството, към които спадат и личности, различни от донкихотовците, които разпалват „пожарищата“ на партийната слава.

В средата на 60-те години на ХХ в. вече настъпва осъзнаване, че борбата срещу тарикатството има две страни. В една своя статия И. Стоянович посочва може би най-устойчивата за българския бит черта – „попаднеш ли на някоя язва, по която можеш да биеш без последствия, биеш, докато имаш дъх“ (Стоянович 1965: 4). Комунистическата партия използва тази садистична наклонност, като я насочва срещу субектите, нарочени за вредители на обществения строй. Проблемът тук се изразява в липсата на реципрочност – т.е. гледната точка на другия или другите престава да бъде от значение от позициите на властта.

Именно такъв е случаят с редовия социалистически гражданин, който след безкритичното възприемане на принципите на комунистическия морал, става активен блюстител за спазването на неговите принципи. От осъждането на другите той може да извлече удоволствие, тъй като по този начин се освобождава от натрупаното в несъзнаваното му напрежение. По този повод И. Стоянович пише: „Евтино е това забавление – минаваш покрай маса с „изключителни“ момчета, крясваш им нещо обидно, заплюваш ги и отминаваш. Съвестта ти е кристално чиста, понеже доблестно си изпълнил общественя си дълг. А какво си казват изключителните? Те си казват: Пука ми за този простак!... При което простак може да се окаже добросъвестен гражданин, който си мисли, че може да ги вкара в пътя, да ги върне към пълноценен, съдържателен живот“ (Стоянович 1965: 4).

Преосмисляне на идеологическото отношение към жаргона започва едва в края на 70-те години на ХХ в. Тогава Цв. Карастойчева отбелязва, че в сленга няма нищо криминално или престъпно. Освен елементи, заимствани от просторечието, в него се откриват и нови източници на лексика като: спорт, театър, литература, учебни предмети и др. Младежкият жаргон, който се установява в годините на зрелия социализъм, се разглежда като ориентиран към области, демонстриращи постиженията на човешкия ум като: наука, техника, политика и изкуство (Карастойчева 1986: 24 – 25).

По това време интерес към социолектите проявяват и представителите на тепърва проходащата у нас социология (отричана

по-рано поради предстоящото отмиране на класите). Така задачата за интердисциплинно изучаване на младежкия говор, която Ст. Стойков поставя в средата на века, преминава към реализация. Според изследване от края на 70-те години на XX в., около една четвърт от съдържанието на разговорите между тийнейджърите е посветена на сексуалните отношения и преживявания, както и на физическите характеристики на мъжете и жените. За сметка на това формалните аспекти на живота не са тема за разговор (Проданов 1981: 42).

Барьерите пред свободното изследване езика на младите хора падат едва след събарянето на Берлинската стена. Някои изследователи обаче запазват оценъчното си отношение към изследвания обект. Например Г. Армянов разграничава цинизмите и вулгаризмите¹⁴ като признак на ниска обща култура от жаргона, в който се наблюдават както „високи” (интелектуални) форми, така и „ниски” (вулгарни) форми (Армянов 1995: 48).

Напредъкът на технологиите и на средствата за масова комуникация доказва, че употребата на първите по никакъв начин не може се счита за доказателство на общата култура на говорещия. От псувните на един бивш главен прокурор до скандалното изказване на Радан Кънев през есента на 2016 г. примерите са многобройни. Някои от тях – като рап и поп фолк песни – повдигнаха проблема за възраждането на цензурата в условията на демокрация, което показва, че борбите за контрол върху езика все още не са приключили.

ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES)

Армянов, Г. (1995). Българският жаргон. Лексико-семантичен и лексикографски анализ. София: Унив. изд. Св. Климент Охридски.

Armyanov, G. (1995). Balgarskiyat zhargon. Leksiko-semantichen i leksikografski analiz. Sofiya: Univ. izd. Sv. Kliment Ohridski.

Барт, Р. (1995). Разделението на езиците. София: Наука и изкуство.

Bart, R. (1995). Razdelenieto na ezitsite. Sofiya: Nauka i izkustvo.

¹⁴ М. Виденов приема, че понятието вулгаризъм е по-общо от понятието цинизъм, но е допустимо двете могат да бъдат използвани като синоними (Виденов 1995: 101). За разлика от него Г. Армянов ги дефинира по различен начин (Армянов 1995: 30).

Боил Ирник и Кормисош (1928). Апашки език. Апашко-българският речник на Балканите и категориите крадци. Депозирана в НБ „Св. св. Кирил и Методий“.

Boil Irnik i Kormisosh (1928). Apashki ezik. Apashko-balgarskiyata rechnik na Balkanite i kategoriite kradtsi. Depozirana v NB „Sv. Sv. Kiril i Metodiy.

Бояджиев, И. (1945). Помощни средства при криминалното издирване. В: сп. Народна милиция, кн. 6.

Boyadzhiev, I. (1945). Pomoshtni sredstva pri kriminalnoto izdirvane. V: sp. Narodna militsiya, kn.6.

Виденов, М. (1995). Езиковата култура на българина. София: Анубис.

Videnov M. (1995). Ezikovata kultura na balgarina. Sofiya: Anubis.

Войников, П. (1930). Тарикатският език на българските ученици. В: сп. Родна реч, кн. 2.

Voynikov, P. (1930). Tarikatskiyata ezika na balgarskite uchenitsi. V: sp. Rodna recha, kn. 2.

Георгиев, Г. (1951). Сталинското учение за езика и проблемите на българското езикознание. В: Проблемите на българското езикознание в светлината на сталинското учение за езика. София: Научна сесия на Историко-филологическия факултет.

Georgiev, G. (1951). Stalinskoto uchenie za ezika i problemite na balgarskoto ezikoznanie. V: Problemite na balgarskoto ezikoznanie v svetlinata na stalinskoto uchenie za ezika. Sofiya: Nauchna sesiya na Istoriko-filologicheskiya fakultet.

Гидиков, Ст. Половата свитост на българина като основа на неговия характер (Интернет ресурс: (<http://www.librev.com/index.php/2013-03-30-08-56-39/scribbles/essays/1352-2011-09-16-08-23-23>) (последно посетен 21.10.2016).

Gidikov, St. Polovata svitost na balgarina kato osnova na negoviya harakter (Internet resurs: (<http://www.librev.com/index.php/2013-03-30-08-56-39/scribbles/essays/1352-2011-09-16-08-23-23>) (posledno poseten 21.10.2016).

Дельоз, Ж. (1997). Стратегии на нестратифицираното: мисленето на външното (власт). В: М. Фуко. Властта: Критика и хуманизъм.

Delyoz, Zh. (1997). Strategii na nestratifitsiranoto: misleneto na vanshnoto (vlast). V: M. Fuko. Vlastta: Kritika i humanizam.

Дечев, Д. (1941). Тарикатството с оглед на българския тарикатски език. В: сп. Философски преглед, кн. 4.

Dechev, D. (1941). Tarikatstvoto s ogleda na balgarskiya tarikatski ezika. V: sp. Filosofski pregleda, kn. 4.

Еко, У. (1999). Пет морални есета. София: Лик.

Eko, U. (1999). Pet moralni eseta. Sofiya: Lik.

Елиас, Н. (1999). Относно процеса на цивилизация. Социогенетични и психогенетични изследвания. Т. 1. София: Атика.

Elias, N. (1999). Otnosno protsesa na tsivilizatsiya. Sotsiogenetichni i psihogenetichni izsledvaniya. T. 1. Sofiya: Atika.

Енциклопедичен речник по социология (1996). София: М-8-М.

Entsiklopedichen rechnik po sotsiologiya (1996). Sofiya: M-8-M.

За езика на младежкия ръководител. В: в. Народна младеж, бр. 124, 04.05.1954.

Za ezika na mladezhkiya rakovoditel. V: v. Narodna mladezh, br. 124, 04.05.1954.

Каранфилов, Е. (1939). Душата на младежа тарикатъ. Характеристика на един съвремененъ общественъ типъ. В: сп. Родна речъ, 1939.

Karanfilov, E. (1939). Dushata na mladezha tarikata. Harakteristika na edin savremenena obshtestvena tipa. V: sp. Rodna recha, 1939.

Каранфилов, Е. (1960). Сенки от миналото. София: Народна младеж.

Karanfilov, E. (1960). Senki ot minaloto. Sofiya: Narodna mladezh.

Карастойчева, Цв. (1986). Интелектуализация в съвременния младежки сленг. В: сп. Език и литература, 1986.

Karastoycheva, Tsv. (1986). Intelektualizatsiya v savremenniya mladezhki slenga. V: sp. Ezik i literatura, 1986.

Кръстева, Юлия. Любовта към другия език. (Интернет ресурс: http://www.kultura.bg/media/my_html/2064/x_lang.htm) (последно посетен 21.10.2016).

Krasteva, Yuliya. Lyubovta kam drugiya ezik. (Internet resurs: http://www.kultura.bg/media/my_html/2064/x_lang.htm) (posledno poseten 21.10.2016).

Младенов, Ст. (1930). „Тарикатскиятъ” езикъ на българските ученици. В: сп. Родна речъ, кн. 2.

Mladenov, St. (1930). „Tarikatskiyata” ezika na balgarskite uchenitsi. V: sp. Rodna recha, kn. 2.

Младенов, Ст. (1939). Тарикатъ, „Тарикатскиятъ” „Тарикатскиятъ”. В: сп. Родна речъ, кн. 1.

Mladenov, St. (1939). Tarikata, „Tarikatskiyata” „Tarikatskiyata. V: sp. Rodna recha, kn. 1.

Младенов, Ст. (1940). „Тарикатскиятъ” езикъ. В: сп. Златорогъ, кн. 7.

Mladenov, St. (1940). „Tarikatskiyata” ezika. V: sp. Zlatoroga, kn. 7.

Народна младеж (1954), бр. 9, 09.01.

Narodna mladezh (1954), br. 9, 09.01.

Народна младеж (1954). бр. 108, 18.04.

Narodna mladezh (1954). br. 108, 18.04.

Народна младеж (1954), бр. 113, 23.04.

Narodna mladezh (1954), br. 113, 23.04.

Народна младеж (1954), бр. 113, 23.04.

Narodna mladezh (1954), br. 113, 23.04.

Народна младеж (1954). бр. 124, 04.05.

Narodna mladezh (1954). br. 124, 04.05.

Народна младеж (1954). бр. 141, 21.05.

Narodna mladezh (1954). br. 141, 21.05.

Проданов, В. (1981). Сексуално поведение и сексуални норми. В: сп. Философска мисъл, бр. 2, 3.

Prodanov, V. (1981). Seksualno povedenie i seksualni normi. V: sp. Filosofska misal, br. 2, 3.

Рикёр, П. (1995). Герменевтика. Етика. Политика. Москва: АО „КАМИ“.

Rikør, P. (1995). Germenevtika. Etika. Politika. Moskva: АО „КАМИ“.

Рикьор, П. (2006). Пътят на разпознаването. София: Сонм.

Rikyør, P. (2006). Patyat na razpoznavaneto. Sofiya: Sonm.

Стоянов, А. (1939). Неразяснени страни на тарикатството. В: сп. Родна речъ, кн. 4.

Stoyanov, A. (1939). Nerazyasneni strani na tarikatstvoto. V: sp. Rodna rechа, kn. 4.

Стойков, Ст. (1946). Софийският ученически говор. (Принос към българската социална диалектика). София: Годишник на Софийския университет.

Stoykov, St. (1946). Sofiyskiyat uchenicheski govor. (Prinos kam balgarskata sotsialna dialektika). Sofiya: Godishnik na Sofiyskiya universitet.

Стойков, Ст. (1951). Изказване. В: Проблемите на българското езиковедие в светлината на сталинското учение за езика. София: Научна сесия на Историко-филологическия факултет.

Stoykov, St. (1951). Izkazvane. V: Problemite na balgarskoto ezikoznanie v svetlinata na stalinskoto uchenie za ezika. Sofiya: Nauchna sesiya na Istoriko-filologicheskiya fakultet.

Стоянович, И. (1965). Изключителните. София: изд. ОФ.

Stoyanovich, I. (1965). Izklyuchitelnite. Sofiya: Izd. OF.

Тер-Минасова, С. Язык и межкультурная коммуникация. мир культуры язык Взаимоотношение взаимодействие. (Интернет ресурс: <http://www.gumer.info/bibliotek/Buks/Linguist/Ter/24.php>) (последно посетен: 20.11.2016).

Ter-Minasova, S. Yazk i mezhkulyturnaya kommunikatsiya. mir kultura yazk Vzaimootnoshenie vzaimodeystvie. (Internet resurs: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/Ter/_24.php) (posledno poseten: 20.11.2016).

Хаджийски, И. (2003). Избрани съчинения. Т.3. Гражданска смърт и безсмъртие. София: Лик Издания ЕООД.

Hadzhiyski, I. (2003). Izbrani sachineniya. T.3. Grazhdanska smart i bezsmartie. Sofiya: Lik Izdaniya EOOD.

Чакалова, Д. (2000). Шопски летопис. Разкази и раздумки. София: ЕМАС.

Chakalova, D. (2000). Shopski letopis. Razkazi i razdumki. Sofiya: EMAS.

Foucault, M. Discourse and Truth: the Problematization of Parrhesia.

Foucault, M. Discourse and Truth: the Problematization of Parrhesia.

(Available at: <http://foucault.info/doc/documents/foucault-courageoft ruth-en-html>) (accessed on: 12.09.2016).